

CAPITOLUL VIII

În vara anului 1931, am plecat cu Hortansa la "Expoziția colonială" de la Paris, oprindu-ne însă, la dus, vreo zece zile, în Iugoslavia și în nordul Italiei. Atunci am văzut pentru prima dată coasta Dalmației și - deși din punctul de vedere al amenajărilor turistice și al șoselelor, nu se poate face vreo comparație cu situația actuală - am rămas copleșiți de frumusețea locurilor care ne aminteau în mai multe privințe de Sicilia; Split, cu urbișul palat al lui Dioclețian, cu superba promenadă cu palmieri de lângă port și cu impunătoarea catedrală, în fața căreia se ridică monumentală statuie a lui Gregor de Niu, patronul orașului, operă a celebrului Mestrovic. Apoi Troghirul venețian, cu străduțele medievale înguste și cu nelipsita catedrală monumentală, și Dobrovnicul, fosta Raguza, cu străzile în pantă, unele chiar în scări, cu puternica incintă de ziduri, devenită promenadă pentru turiști, cu micul port adăpostit și liniștit și cu insulele pline de verdeață din apropiere, una fiind o adevărată grădină botanică.

De la Dubrovnic am plecat într-o zi cu o mașină deschisă, împreună cu doi turiști englezi (sau americani), la Cotor (Bocche din Cataro), suind apoi muntele Plevcen de-a lungul celor peste 20 de serpentine foarte strânse, până la Cetinie, fosta capitală a Muntenegrului. Drumul - construit chiar lângă malurile acestui adevărat fiord care este golful Cotor - era într-adevăr încântător, iar orașul cu același nume foarte pitoresc, toate clădirile și bisericile făcându-ne să ne întrebăm dacă nu suntem cumva în sudul Italiei. Numai Cetinie era tipic balcanic.

În Italia ne-am oprit la Veneția - unde ne-am întâlnit, potrivit planului inițial, cu prietenul Al. Bădăuță și am poposit împreună la Stresa. Plimbarea pe lac, până la Lugano, a fost o adevărată încântare, iar imaginea acestui orașel elvețian, cu pomii în floare ogliindindu-se în apele lacului Maggiore, mi-a rămas întipărită pe retină.

La Paris n-am prea avut, însă, nici de data aceasta noroc cu vremea; ploua mai tot timpul. "Expoziția colonială" era însă excepțională, fiecare colonie franceză din vremea aceea avându-și pavilionul ei, adevărate muzee etnografice. Cel mai impresionant era, fără îndoială, templul de la Ankor Vat, din Cambodgia, reconstituit în pădurea de la Vincennes, unde era instalată expoziția. Broderia în piatră a decorului în relieful, sculpturile și însăși arhitectura acestui monument unic ar fi meritat ca această reconstituire să fie făcută din materiale durabile, pentru a nu trebui să fie dărâmată o dată cu închiderea expoziției. Mai ales că, până la urmă, nu se știe dacă el va fi cruțat de grozăviile războiului din Cambodgia.

În schimb, nici atunci nici mai târziu n-am înțeles de ce se entuziasmează unii oameni în fața artei africane, în care de multe ori este prezent monstruosul. Sculptura neolitică de la noi și din tot sud-estul Europei este, după părerea mea (poate e vorba de o deformare profesională...) înfinit superioară acestor sculpturi africane, atât din punctul de vedere al realizării artistice cât și din acela al semnificației. Dar, parafrazând o frază celebră, "moda e un lucru foarte mare" - așa că nu insist.

Fiindcă am amintit de scriitorul Alexandru Bădăuță, e poate indicat să spun că l-am cunoscut la Direcția Presei, unde i-am întâlnit și m-am împrietenit și cu scriitorii Gib. Mihăescu și Al. Phillipide, primul mort din păcate prea curând, dintr-o imprudență; deși suferise de piept în tinerețe, s-a dus să facă plajă la mare și peste câteva săptămâni s-a prăpădit.

Revenind la arheologie, ar fi momentul să amintesc și despre Scarlat Lambrino. Înainte de a mă întoarce de la Roma, în august 1928, nu știam decât după nume, în timpul studenției mele el fiind la Paris. Voinic, cu o figură severă, cu mustață și purtând ochelari, era un om cu reale calități, dar și cu o ciudată atitudine de suspiciune pentru toate și față de toți. Părea însă foarte hotărât, dornic să facă treabă și din pricina aceasta contrasta în chip

izbitor cu Andrieșescu, iar noi ne pusem mare speranță în el. Pe atunci era profesor suplinitor la fosta catedră a Magistrului (abia în 1932 avea să fie titularizat) și trebuia să lupte pe diferite fronturi pentru a nu pierde catedra, râvnită de Emil Panaitescu de la Cluj (susținut de liberali) și de Gh. Cantacuzino (docent și apoi conferențiar la aceeași catedră), sprijinit prin mama lui, celebra Didina Cantacuzino - de țărăniști. Până la urmă, cu sprijinul lui Iorga, Lambrino a obținut catedra.

Avea însă un fel de teamă ciudată de a da ceva la tipar, din dorința - teoretic justificată (dar niciodată realizabilă, în fapt) - de a fi perfect și de a nu omite nimic; de aceea a publicat foarte puține studii. Dacă ulterior el nu s-a mai înțeles aproape cu nici unul dintre foștii discipoli ai Magistrului, de vină a fost, în egală măsură, temperamentul său și soția lui, fosta domnișoară Marcelle Flot, o bine cunoscută specialistă franceză în ceramica grecească, care avea însă un dispreț suveran pentru români, neegalat decât de Morga cu care își purta peste tot "superioritatea". N-am avut prea multe prilejuri de discuție cu ea, dar unul din ele mi se pare potrivit să fie menționat, deși anticipez cu câțiva ani, faptele pe care le voi relata petrecându-se abia în vara lui 1937.

Eram de doi ani director al Muzeului Național de Antichități, în buget fiind însă trecută aceeași leață de conservator, nu tocmai corespunzătoare, ceea ce mă obliga să lucrez în continuare și la Direcția Presei. Într-o zi de iulie sau de august, am fost chemat de ministrul de externe de atunci, Victor Antonescu (Direcția Presei trecuse din nou la Ministerul de Externe), care mi-a prezentat un foarte tânăr membru al Școlii Franceze din Atena, în vizită la noi în țară; era un fin al său, botezat la Paris prin 1914 - 1916, când Victor Antonescu fusese ministrul României în Franța.

M-a rugat să-i însoțesc finul la Constanța și la Histria; deși nu-mi făcea prea mare plăcere să-l întâlnesc pe Lambrino, deoarece la data aceea raporturile noastre se răciseră, a trebuit să împlinesc dorința ministrului.

După vizitarea Constanței, am luat un taxi, ajungând puțin după amiază la Histria, încercuită acum și de un zid modern pentru a se împiedica intrarea persoanelor străine pe șantier, fără îngăduința conducătorului șantierului, respectiv Lambrino. Situația era oarecum comică, la poartă fiind pusă o placă pe care scria: "Muzeul Național de Antichități - Șantierul arheologic Histria". Eram atunci directorul muzeului și nu se putea spune că aș fi fost un... străin. Am lăsat totuși taxiul la poartă și, intrând în zona închisă, l-am întâlnit pe asistentul de atunci al lui Lambrino, Emil Coliu; după ce i l-am prezentat pe oaspete, l-am rugat să-l înștiințeze pe Lambrino, despre venirea noastră. Mi-a răspuns că Lambrino este la București, dar n-a adăugat, așa cum ar fi trebuit că doamna Lambrino era la Histria; l-am condus deci pe francez prin cetate (o cunoșteam bine, căci lucrasem și eu pe vremuri acolo și o mai vizitasem între timp). Fără să observ că, la un moment dat, Coliu se făcuse nevăzut, am intrat în micul muzeu - clădit și organizat de Lambrino. În timp ce priveam diferitele piese adăpostite acolo, aud pași și o văd pe doamna Lambrino în ușa muzeului. Purta o mantie lungă până aproape de pământ, care o făcea și mai masivă decât era, având în mână un baston lung cât o cârjă episcopală înainte de a avea eu timp să deschid gura, m-a apostrofat pe un ton foarte iritat: - "Mais, monsieur Dumitrescu, vous n'avez pas de carte de visite sur vous, surtout si vous etes venu avec mon jeune compatriote?"

Mojicia era pe mare pentru ca să răspund în același fel și m-am mulțumit să-i spun că asistentul domniei sale nu-mi pomenise de prezența ei la șantier, iar eu crezusem (cum era și firesc) că era și ea plecată la București.

După plecarea de la Histria, bietul francez, care la apostrofa doamnei Lambrino, roșise mai tare decât mine, mi-a cerut mii de scuze pentru situația în care mă pusese fără voia lui; l-am liniștit, spunându-i că, din partea doamnei Lambrino, această ieșire nu era tocmai de mirare. Se credea (aceasta nu i-am mai spus-o francezului) adevărata regină neincoronată a Histriei, un fel de "colegă" a reginei Maria, căreia îi făcea regulat lecturi din literatura franceză.

Însemnările de mai sus privind atitudinea generală a doamnei Lambrino față de arheologii români și în general față de toți românii, sunt confirmate cum nu se poate mai bine prin câteva rânduri dintr-o scrisoare a lui Lambrino, din 9-19 iunie 1933, trimisă regretatului profesor Basil Munteanu, în care spune textual că soția sa "ii disprețuiește pe tinerii lui colaboratori".

La acea dată, acești "tineri colaboratori" eram noi, cei care îi dădeam concursul neprecupețit pentru a asigura apariția revistei "Isiros"; toți eram foști membrii ai Școlii Române din Roma, conferențieri, docenți sau asistenți universitari, foarte bine apreciați în toate cercurile de specialitate din țară și din străinătate. În toamna lui 1931 am aflat de la Andrieșescu, că în Elveția se crease un comitet de inițiativă pentru înființarea unui nou organism științific internațional - intitulat "Congresele internaționale de preistorie și protoistorie", pentru ca și specialitatea noastră să aibă un for propriu de manifestare, discutându-se de vechile Congrese de antropologie și arheologie preistorică. Și, într-o zi, discutând cu Andrieșescu despre problemele noastre, aproape din senin - eu nu avusesem nici un motiv să aduc în discuție numele lui Roșka Marton - el s-a înflăcărat, s-a făcut roșu la față și, bătând cu pumnul în masa la care lucra, a exclamat: "Roșka Marton trebuie să fie profesor la Universitatea din Cluj!"

L-am privit mirat și i-am întrebat foarte liniștit: "Dar dacă el trebuie să fie profesor la Cluj, noi de ce mai facem știință, domnule director?"

Firește, întrebarea mea l-a descumpănit și m-a privit lung, fără să-mi răspundă. Poate însă că tocmai datorită acestei discuții întâmplătoare, ulterior - când i s-a cerut de către comitetul de organizare despre care am amintit să mai recomande doi specialiști români pentru a fi membrii - secretari pentru România în comitet - a renunțat la Roșka, pe care-l recomandase, în primul moment, și ne-a recomandat pe Radu Vulpe și pe mine.

În ceea ce-l privește pe Roșka, prietenul Daicoviciu mi-a povestit mai târziu că acesta (ținuse ascunse ani de-a rândul tezaurele preistorice ale Muzeului din Cluj și nu le-a dat la iveală decât după cedarea Ardealului de Nord, în 1940, când s-a grăbit să publice și două mari volume; până atunci nu voise să le tipărească pentru a nu da informații românilor.

În primăvara lui 1932 a avut loc la sediul Ligii Culturale, dintr-o fostă clădire (astăzi dărâmată), din strada Banu Mărăcine, de lângă Piața Unirii, o adunare a istoricilor români, pentru alegerea unui nou comitet de conducere. Cum era și firesc, președinte a fost ales profesorul Iorga, iar cei mai tineri dintre cei prezenți Radu Vulpe și cu mine, am fost aleși cenzoari supleanți. Deși Iorga era atunci și prim ministru, își găsea timp să vină la aceste adunări, iar înainte și după discutarea problemelor la ordinea zilei, stătea în chip obișnuit de vorbă cu toți cei prezenți.

Discutându-se despre diferitele congrese internaționale, am profitat de ocazie și l-am spus că în august va avea loc la Londra, primul Congres Internațional de Știință Pre și Protoistorice și că, deși fac parte din comitetul permanent de conducere, nu voi putea participa din lipsa banilor. Imediat Iorga mi-a spus: "Fă dragă o cerere și dă-o lui Vlahide" (secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri) și-ți aprob banii de care ai nevoie".

I-am mulțumit călduros și a doua zi am dat cererea celui indicat, iar peste alte două - trei zile am aflat că Iorga lmi aprobase 50.000 lei, suficienți pentru o deplasare mai lungă și în bune condiții. Dar, înainte de a-mi încasa banii, Radu Vulpe, care aflase de cererea mea și de aprobare, a făcut și el o cerere, pe care Iorga a pus rezoluția: "Nu am decât cel 50.000 lei aprobați".

La stăruințele lui Vulpe, Vlahide ne-a dat flecăruia câte 25.000 lei. Am dat din umeri și n-am stăruit să mi se plătească întreaga sumă ce-mi fusese aprobată.

Făcând și un împrumut la Casa Corpului Didactic, în a doua jumătate a lunii Iulie, am plecat cu Hortansa spre Londra, oprindu-ne câte puțin la Budapesta, Praga, Drezda, Leipzig și Frankfurt pe Main, pentru a vizita muzeele (bineînțeles și orașele), cu o zi două

Înainte de deschiderea congresului (1 august) am ajuns la Londra. Găsisem într-un Guide Bleu o indicație privind un hotel al "Ligii temperanței", lângă British Museum. Într-o englească destul de aproximativă (deși înțelegeam perfect tot ce citeam) am cerut și am obținut o cameră la ultimul etaj. Când groomul ne-a lăsat singuri și am constatat că eram la mansardă, Hortansa s-a așezat pe un scaun și a început să plângă, spunând "Cum, asta e Londra?!" Am coborât în grabă la recepție, spunând "Please, I want a better room"; și am fost mutați la etajul I, într-o cameră mai arătoasă, al cărei preț (inclusiv micul dejun) era de o liră sterlină pe zi; pe atunci lira englezească valora 1.000 de lei!

La Congres i-am cunoscut pe câțiva dintre specialiștii despre care știam de mult din cărți și reviste; în primul rând pe sir J.L. Myres (președintele congresului) și pe E. Minns, ultimul - profesor la Cambridge - fusese prieten al Magistrului și, în amintirea lui, ne-a invitat la o masă, iar după aceea, ani la rând, ne-a scris de Crăciun și ne-a trimis fotografiile lui și ale soției sale. Mai erau la Congres, Sir Arthur Evans, vestitul cercetător de la Cnosos, în Creta, profesorul Oswald Menghin de la Viena (în vremea aceea conducea săpăturile într-o așezare neolitică din Egipt), apoi Herbert Kuhn, directorul anuarului Jahrbuch für prahistorische und ethnographische Kunst (JPEK) și excelent specialist în arta paleolitică și, bineînțeles, mulți alții.

În afară de Vulpe, de Hortansa și de mine, mai venise - pe proprie cheltuială - și colegul C.S. Nicolăescu - Plopsir. Făcea senzație pe străzile Londrei cu barba lui neagră și stufoasă (pe atunci bărbile nefiind la modă și la tot pasul trecătorii se întorceau să-l privească, râzând și comentând, iar într-una din zile i-a apărut și fotografia în nu știu ce ziar londonez.

Ca de obicei, lucrările congresului - desfășurate în clădirile Universității din Londra - se țineau pe secții. La una dintre acestea a ținut o comunicare și vestitul istoric italian Pericle Ducati, atingând în treacăt și o problemă legată de Picenum, așa încât am spus și eu câteva cuvinte, arătând că împărtășesc punctul lui de vedere. Imediat s-a ridicat însă Radu Vulpe, combătându-mă; firește, eu am răspuns, el a revenit, până ce sir J.L. Myres, care prezida ședința, a închis înțelept discuția. La plecare, domnișoara Baumgarten - ulterior rămasă în Anglia din pricina regimului hitlerist, cea care peste mulți ani a publicat un valoros studiu despre preistoria Egiptului - m-a întrebat: "Colegul dumneavoastră, era... Nestor?"

Pasă-mi-te citise polemica din Prahistorische Zeitschrift și credea că numai el poate fi așa de vehement.

Dintre englezi mai puțin celebri la acea dată, l-am cunoscut pe V. G. Childe, ajuns curând unul dintre cei mai renumiți preistorici ai Europei, deși nu se poate spune că ar fi fost un arheolog de teren cu vastă experiență. Încă de când eram la Roma, citisem primul lui volum, care l-a făcut cunoscut - The Down of European Civilization (Zorile civilizației europene) - și scrisesem o amplă recenzie, arătând unele greșeli în ceea ce privește situația din România și în general din sud-estul Europei. La întoarcerea la București, am dat recenzia lui Andrieșescu, pentru a fi publicată în "Dacia"; știucă a apreciat-o foarte favorabil, vorbind și altora în chip elogios despre ea (printre alții chiar lui D.V. Rosetti, care el mi-a spus acest lucru după mulți ani). Neavând și alte recenzii pentru volumele III -IV din Dacia, Andrieșescu n-a inclus-o pe a mea în acest volum, iar eu n-am mai reintrat în posesia manuscrisului pentru a-l putea publica în altă parte.

Nu e locul să mă opresc aici pe larg asupra activității lui V.G. Childe, dar trebuie precizat că - din motive pe care nu le cunosc - el a adoptat o atitudine în general ostilă țării noastre, împărtășind punctele de vedere ale propagandei revizioniste maghiare în privința Transilvaniei. De altfel, în următoarea sa lucrare, foarte apreciată și ea, The Danube in Prehistory, apărută în 1929, își oprește expunerea la Porțile de Fier, ignorând total preistoria României extracarpatică, deși acordă o deosebită atenție problemelor Transilvaniei, legate în permanență de el de cele din Ungaria.

Tot la acest congres l-am cunoscut și pe tânărul Charles F.C. Hawkes; se logodea chiar atunci și ne-a invitat și pe noi la el acasă cu acest prilej. A ajuns apoi, destul de tânăr, profesor

la Oxford, dar când l-am revăzut în 1966, la Praga, tot la un congres al Uniunii Internaționale de Științe Pre- și Protoistorice, părea un bătrân doborât de reumatism. La un moment dat a divorțat, iar soția sa (păstrând numele fostului soț), a publicat în 1963 un volum în colaborare cu celebrul descoperitor al monumentelor regale de la Ur, sir L. Wolley (Prehistory and the Beginnings of Civilization). În capitolele redactate de Jacquetta Hawkes privind sud-estul Europei sunt însă multe afirmații greșite, multe dintre realitățile din țara noastră, intrate de mult în circulația științifică internațională, fiind total ignorate. De altfel, din lipsa cunoașterii precise a geografiei României, și ea - ca și Childe de altfel - îi numește Oltenians (care se traduce cu Oltenii - respectiv populația de la Olt), pe purtătorii culturii Cucuteni din sud-estul Transilvaniei (aspectul Ariușd), pentru simplul motiv că așezările respective se află în valea superioară a Oltului.

Fără să se poată compara cu Parisul, Londra este totuși un oraș frumos; catedrala Sfântul Paul, catedrala Westminster, clădirea Parlamentului și celebrul Turn al Londrei, alături de celelalte edificii impunătoare, de largile bulevarde, de străzile comerciale și de nenumăratele parcuri vestite în toată lumea - la acestea adăugându-se maiestuoasa Tamisa - îndreptățesc cu prisosință aprecierea de mai sus. Și firește, ca orice străin, am privit și noi, de peste drum de impunătorul palat Buckingham, pitoreasca schimbare a gării călare.

Atunci (în 1932), celebrul smog al Londrei nu lipsea nici în zilele lui august, mai ales dimineața fiind foarte dens și foarte neplăcut. Când am revăzut de două ori Londra, în 1968, prima dată în luna martie, iar a doua oară în octombrie, smogul rămăsese o amintire a trecutului. După câte am aflat, el dispăruse din cauză că industriile și instalațiile de încălzit foloseau în locul cărbunelui alți combustibili; acum era foarte plăcut să te plimbi prin parcurile cu celebrul gazon englezesc atât de verde, fără să te mai supere neplăcutul smog.

În chip firesc, muzeul care ne-a impresionat mai mult a fost British Museum; chiar atunci fusese deschisă acolo și o expoziție a excepționalelor piese descoperite de sir L. Wooley în necropola de la Ur, din Mesopotamia (peste mulți ani, le-am revăzut la Muzeul din Philadelphia, în Statele Unite).

Aceste adevărate minunății sunt acum cunoscute de toată lumea, fiind publicate și reproduse de nenumărate ori. Atunci ele erau însă inedite și nu ne venea să credem că în mileniul al III-lea înainte de erea noastră se putuseră realiza asemenea capodopere. Pe lângă elegante vase de aur, se remarcă altele câteva piese lucrate în aur și în lapis - lazuli: un impunător cap de taur deosebit de expresiv și mai ales un țap ce își sprijină picioarele din față între ramurile unui arbust, precum și o impunătoare liră.

Pe de altă parte, în secția de antichități greco-romane, pe lângă numeroase alte statui și reliefuri, se aflau originalele celebrelor frize ale Parthenonului de la Atena, în preajma mularilor cărora ne petrecusem - în sala Seminarului de istorie antică din București - ore și chiar zile nenumărate.

Am vizitat, desigur, și celelalte muzee, inclusiv celebra Galerie Tate, cu atâtea capodopere ale picturii engleze și continentale.

Terminându-se congresul - la care am ținut și eu o comunicare despre stratigrafia de la Atmageaua Tătărească - ne-am dus o zi la Oxford, fără îndoială unul dintre cele mai minunate orașe universitare, cu zecile lui de colegii în stil gotic, cu peluzele impecabile din curțile acestora și din parcurile vecine.

Fiind vacanță, în oraș aproape nu erau studenți și liniștea deplină contribuia la crearea unei atmosfere speciale, de altă lume. Am spus atunci, fără nici o intenție de bluff, că dacă mi s-ar fi dat o bursă - aș fi stat acolo doi ani, deși aveam 30 de ani și nu mai eram de mult student.

La întoarcere spre țară, după ce am admirat imensa plajă de la Ostenda, ne-am oprit câte o zi-două la Bruxelles, Köln, Mainz și ceva mai mult la München; aici, pe lângă vizitarea vechilor muzee, am făcut și excursii cu mașina la Garmisch-Partenkirchen și în împrejurimi, apoi la Salsburg și în cele din urmă am ajuns la Viena.

Cel mai mult m-au impresionat muzeele din Munchen - într-unul sunt expuse și originalele sculpturilor celor două frontoane ale templului din Egina, ale căror mlaje le cunoașteam bine din sala Seminarului de istorie antică - cele două mari muzee de la Viena - într-unul sunt păstrate numeroase tezaure antice descoperite în Transilvania, pe care guvernării noastre n-au avut grijă - după întregirea țării - să le revendice, conform prevederilor Tratatului de pace de la Trianon. Nu pot uita însă nici casa-muzeu a lui Goethe din Frankfurt pe Main.

Am amintit despre polemica cu Nestor, și mi se pare că este locul să consemnez câteva din aspectele ei, care depășesc latura științifică. El publicase o recenzie foarte aspră în "Prahistorische Zeitschrift" privind un studiu al meu despre cronologia ceramicii pictate est-europene, apărut în "Ephemeris Dacoromana" (deși nu se prea obișnuiau recenzii la studii în reviste și anuare), iar eu am trimis, cum era firesc, un răspuns, cu rugămintea să fie publicat într-un număr următor. Cum însă Nestor se afla la Berlin, lucrând la muzeul de acolo sub patronajul lui W. Unverzagt, l-a determinat pe acesta - redactor al revistei P.Z. să-mi înapoieze răspunsul, pe motiv că era prea lung, cu toate că este firesc ca orice răspuns, trebuind să rezume și critica, să fie ceva mai lung decât acesta. L-am refăcut și l-am scurtat, trimițându-l cu rugămintea să mi se facă și 50 de extrase pe care desigur le voi plăti. Când a sosit însă pachetul cu extrase, am constatat că, după răspunsul meu, se tipărise în extras și un răspuns al lui Nestor - evident pentru ca eu să nu pot folosi aceste extrase...

Cu un an înainte de aceste întâmplări, puțin timp după ce fusese numit prim-ministru, Iorga a început să pună în aplicare planul de evacuare din clădirea Universității a tuturor instituțiilor ce nu aveau legătură directă cu ea: Senatul (acesta ocupa de decenii etajul I al aripii stângi a vechiului local) care a fost mutat în clădirea fostului Teatru Popular de pe actualul bulevard Mihail Kogălniceanu și Muzeul Național de Antichități, instalat la parterul aceleiași aripi și în câteva camere de la etajul II. La parter, colecțiile muzeului ocupau cinci săli mari, un coridor lung și o încăpere mai mică, la care se adăuga holul central al Universității, plin cu monumente antice, și o magazie în curtea interioară, pentru monumentele epigrafice greco-romane ce nu încăpuseră nici în holul amintit, nici pe coridor. Situația aceasta dăinuia aproape de la construirea vechiului local al Universității, deci la puținii ani după înființare, în 1864, a muzeului. Evident că spațiul nu era suficient, mai ales dacă se ține seama că jumătate era ocupat de Secția de artă religioasă, înființată tot de Alexandru Ioan Cuza, dar - de bine, de rău - lucrurile erau adăpostite.

Fără îndoială că măsura lui Iorga nu era o consecință a animozităților ivite între el și Magistrul Vasile Pârvan în ultimii ani ai vieții acestuia. Era o dorință legitimă de a elibera Universitatea de tot ce nu-i aparținea și poate și de a deveni, în același timp, ctitor de muzeu; dar, într-o anumită măsură, acțiunea lui ducea la o dezagregare a Muzeului, la care s-a ajuns de altfel peste câțiva ani. Oricum ar fi, evacuând în prealabil nu știu ce instituție fără importanță, instalată până atunci în "Casa Crețulescu" de pe strada Știrbei-Vodă - a cărei terasă-grădină se mărginește direct cu Cișmigiu - Iorga a hotărât instalarea acolo a Secției de artă religioasă. Mutarea s-a făcut în două-trei zile, ceea ce m-a făcut deloc un lucru ușor, mai ales că era nevoie și de bani... Andrieșescu, nefiind de acord cu ceea ce se hotărâse - deși a fost toată viața un admirator al lui Iorga - a socotit că cea mai bună soluție este să-și dea demisia și să plece la Cluj. Firește, demisia nu i-a fost primită, iar prim-ministrul a aprobat de la Ministerul Învățământului, suma de 50.000 lei, cerându-i lui Virgil Drăghiceanu, competentul secretar al Comisiei Monumentelor Istorice și vechi colaborator al său, să se ocupe de instalarea noii secții-muzeu, spre a putea fi grabnic inaugurată. Am muncit atunci și eu pe brânci, alături de Drăghiceanu și, în două-trei săptămâni, s-a făcut tot ce se putea face - până s-au terminat banii. Frescele originale de la Mănăstirea Curtea de Argeș și tâmplile de la Mănăstirea Arnota și de la Cotroceni au fost puse în valoare mult mai bine decât în vechiul local. Dar, odată banii terminați, celelalte piese - vechile manuscrise, odăjdile și toate piesele de aur și de argint - au fost expuse tot în vechile vitrine, mari și

grosului.

După ce Virgil Drăghiceanu i-a comunicat primului ministru că "noul" muzeu e gata, s-a fixat o zi pentru "inaugurare" - de fapt, aceasta s-a rezumat la o vizită a lui Iorga însoțit de câțiva dintre colaboratorii lui (printre ei era și Rudolf Brandsch, "subsecretar de stat al minorităților"), și s-a terminat cu o fotografie în grup pe scările din fața intrării principale; mai păstrez o copie, cu Iorga în mijloc și masivul sas lângă el, iar noi împrejur. Fără să fie vorba de o "cultură", cum dădeau să se înțeleagă diverșii ciraci - deosebi, așa cum am spus, Secția de artă religioasă fusese întemeiată de Cuza Vodă în (1864) - trebuie recunoscut, totuși, că cele mai multe piese erau acum mai bine valorificate decât fuseseră timp de câteva decenii la Universitate.

Când lucrurile s-au liniștit, Andrieșescu s-a întors la București și curând a început să se agite pentru găsirea unei soluții în vederea adăpostirii celorlalte colecții ale muzeului, adevăratele antichități, rămase provizoriu în vechiul local. Pufăind mereu din țigările de foi (mai târziu a adoptat și pipa), mergea de colo până colo în fosta sală a Seminarului de istorie antică de la etajul II, despre care am vorbit - mulele și biblioteca fuseseră transportate în noul local din strada Edgar Quinet - și nu-l ierta pe Iorga pentru că decise mutarea unei colecții a muzeului fără să-l întrebe și pe el; "Am eu ac de cocojul domnului Iorga", ne-a spus o dată, deși nici Dorin, nici eu n-am priceput ce fel de "ac" putea să aibă...

Între timp, sistemul sinecurilor fiind în floare, ca sub toate celelalte guverne, ne trezim într-o dimineață cu o decizie a secretarului general al Ministerului Învățământului - profesorul G. Fortunescu, de fel din Craiova - care îl numea pe scriitorul C. Gane conservator la Secția de artă religioasă cu o diurnă de 10.000 lei lunar, în timp ce salariul meu era de 5.600 lei, deși eram de câțiva ani conservator al Muzeului Național de Antichități și aveam o vechime de opt ani.

Când l-am arătat secretarului general ce situație nedreaptă se crease, el s-a mulțumit să reducă la 5.000 lei diurna noului conservator; iar acesta s-a supărat și a renunțat să mai devină muzeograf.

La începutul lunii august 1931, întorcându-ne din concediu (fusesem, așa cum am spus, pe coasta Dalmației și la Paris) și ducându-mă la muzeu, îl găsesc pe Metaxa foarte agitat, cu o telegramă în mână (Andrieșescu era încă retras, ca Ahile, în "cortul" de la Cluj). Telegrama, iscălită de N. Iorga, fusese expediată de la Mangalia și cerea ca muzeul să trimită numaidecât pe cineva acolo pentru săpături arheologice, banii dându-i primăria locală. Metaxa nu voia să se ducă, socotind că ar trebui să mă duc eu, deși, nu eram specialist în arheologie clasică. Firește, nu puteam nesocoti cererea primului ministru, așa încât m-am hotărât să plec. Metaxa mi-a sugerat că ar fi bine să-i propun și lui Radu Vulpe să meargă, ceea ce am acceptat imediat și peste o zi sau două ne-am suit în tren și am descins la Mangalia, ducându-ne îndată la vila lui Iorga de pe plaja de la marginea de nord a orașului. Lui Vulpe și mie ne muriseră socrii cu câteva zile înainte și purtam câte o brasărdă neagră. Când ne-a văzut Iorga, aproape că nici n-am apucat să-i spunem bună ziua, că ne-a și întrebant alarmat: "Dar ce-i cu dumneavoastră, cine v-a murit?" Când a aflat despre cine era vorba, s-a liniștit și ne-a cerut să începem imediat săpăturile, socotind că este o rușine ca ruinele din Mangalia să fie părăsite în felul acesta, și spunându-ne că banii - 30.000 de lei - ni-i va da primăria orașului.

De fapt, șantierul Mangalia-Callatis era condus de profesorul Th. Sauciu - Săveanu, el făcând în flecare un săpături (în funcție, desigur, de sumele mici pe care le primea), chiar dacă se mai amestecase pe acolo și profesorul Orest Tafrali de Iași. De aceea noi doi ne-am decis să mai degajăm o porțiune din zidul de incintă al cetății, chiar lângă casa profesorului Moțaș, la care se săpase înainte de primul război mondial. În felul acesta nu împletam asupra activității profesorului Săveanu. Totodată, primăria hotărând să niveleze terenul într-o zonă a orașului unde se afla o mare movilă, am săpat și acolo timp de trei săptămâni, constatând că movila nu era decât un depozit de "gunoarie" arheologice, datând

din antichitate, un adevărat "Monte Testaccio", cum i-a spus Vulpe. Când Primăria a terminat banii, iar primul ministru s-a întors în capitală, s-au încheiat și săpăturile noastre la Mangalia. Cele mai importante rezultate au fost reprezentate de materialele adunate din movilă; sute de fragmente de statuete grecești de teracotă și de mânuși de amfore cu ștampile. Peste vreun an, Radu Vulpe a publicat în Analele Dobrogei un articol despre acestesăpături, dar în loc să scrie că au fost făcute în colaborare, a scris că au fost conduse de el, "ajutat de dl. docent Vladimir Dumitrescu". El era tot numai docent, iar eu eram și conservator la Muzeu și fusesem cel care îl invitase să mă însoțească la Mangalia. Când i-am reproșat cele scrise, mi-a spus că înțelesese că el conduce săpăturile. De ce - nu mi-a putut explica!

În timpul iernii 1931/1932, Barbu Theodorescu, biblioteconomist și bibliograf, director de cabinet a lui Iorga, mi-a telefonat, spunându-mi că: "Dl. prim-ministru vă roagă pe dumneavoastră să Ingrjiți de transcrierea unui manuscris al său de către una dintre dactilografele Direcției Presei". Nu știu dacă inițiativa de a mi se adresa mie era într-adevăr a primului-ministru, dar nu puteam refuza, și câteva săptămâni a trebuit să descifrez și să dlicez lucrarea - care trata, dacă mi-aduc bine aminte despre Petru Cercel, dactilografa serviciului la care lucrăm neputând înțelege singură textul. În schimb, pentru mine descifrarea textului n-a fost prea dificilă, căci avusesem și mai înainte prilejul să citesc manuscrise ale lui Iorga. Dar urmărirea desfășurării normale a textului, și mai ales identificarea locului unde trebuia pusă fiecare notă constituia adevărate șarade. Unele fraze și cele mai multe note erau adăugate ulterior și scrise aproape de jur împrejurul textului inițial, pe cele patru margini ale paginilor, fără ca locul unde trebuia intercalată o frază să fie întotdeauna bine indicat. Notele nu erau numerotate, ci avea fiecare un anumit semn grafic; din păcate însă același semn se afla adesea de două ori pe aceeași pagină, dar pe marginea paginii respective nu era decât o notă cu acel semn, nu două. Alteori, în text, lipsea semnul corespunzător unora dintre note, așa încât, în unele zile nu reușeam să dlicez decât câteva pagini, încercând mereu - dar nereușind întotdeauna - să identific locul fiecărei note; pentru această operație ar fi trebuit să pot verifica toate lucrările citate și în special volumele colecției Hurmuzachi, ceea ce era cu neputință. De aceea, cred că s-au putut strecura unele neconcordanțe și ar fi poate indicat ca un cercetător al istoriei românilor să încerce o verificare a câtorva dintre nenumăratele note, pentru a se vedea dacă într-adevăr ele corespund cu textul. Nu știu dacă această prezentare a textului era consecința faptului că autorul avea atunci atâtea îndatoriri și deci scrisese în grabă, sau așa se va mai fi întâmplat și cu alte lucrări. Oricum, deși e adevărat că punerea notelor la un studiu este întotdeauna una dintre cele mai neplăcute operații, unele inadvertențe putându-se strecura în lucrările oricui, nu e mai puțin adevărat că manuscrisul despre care am amintit mi s-a părut cu totul extraordinar.

În primăvara lui 1932, din motive pe care nu le-am aflat, Iorga a hotărât evacuarea Bibliotecii Pedagogice din "Casa Macca" de pe actuala stradă I.C.Frimu, nr.11, și mutarea ei la Casa Școalelor, de care depindea. Argentoianu, ministrul de finanțe, s-a grăbit să ofere "Casa Macca" nu știu cărei bănci, dar, înainte ca aceasta să se poată instala, s-a aflat că moștenitorii colonelului Macca vor intenta acțiunea pentru a intra în posesia casei, ea fiind lăsată prin testament pentru o bibliotecă sau un muzeu. Argentoianu a trebuit să renunțe la intenția lui și Iorga și-a adus atunci aminte că jumătate din Muzeul Național de Antichități nu fusese încă evacuată de la Universitate, hotărând imediat mutarea în Casa Macca. Zis și făcut. Fără bani destui, fără oameni de ajutor, cu câteva camioane și câțiva muncitori, în câteva zile totul a fost luat de la Universitate. Monumentele epigrafice și arhitectonice, până atunci adăpostite de bine, de rău, (încă de pe vremea lui Tocilescu) într-o magazie, iar altele încastrate în zidurile coridorului muzeului, au fost aduse și trântite "clăie peste grămadă" în curtea din spatele noului local, în timp ce noi ne chinuiam să expunem piesele mai mici în vitrinele vechi sau în altele improvizate; unele vitrine, ce datau dinainte de începutul secolului, ar fi putut figura ele însele ca piese de muzeu...

Cum-necum, la data cerută de Iorga noul local a fost inaugurat de el, în prezența altor membri ai Guvernului, fiind fericit că a dat muzeului un alt local. Nici atunci, nici mulți ani după aceea, n-am putut pricepe de ce atât el, cât și ceilalți guvernanți ai țării, care văzuseră numărate muzee în străinătate, nu înțelegeau că nu-i suficient să botezi "muzeu" orice clădire, pentru ca aceasta să corespundă într-adevăr unui muzeu. Iar localul de pe Șoseaua Kiseleff, care trebuia să adăpostească și muzeul nostru, nu se mai termina din 1912, data punerii pietrei fundamentale, pentru simplul motiv că partidul liberal - care a guvernat țara la cea mai mare parte a timpului - nu-l suferea pe Al. Tzigara-Samurcaș, zice-se "os domnesc". Sprijinit de Carol I și apoi de Ferdinand, Tzigara-Samurcaș fusese numit director al Muzeului Etnografic, ce trebuia instalat în același local de la Șoseaua Kiseleff. Ce-i drept, după construirea clădirii s-a terminat abia în 1947, Tzigara avusese grijă să se termine vila-kuiniță a directorului încă înainte de primului război mondial și să se instaleze în ea...

Înainte de sfârșitul vizitării noului local al muzeului nostru, Iorga l-a invitat pe Andrieșescu să vină cu el la Văleni și să țină o lecție la "Școala de misionari". Pretextând unele ocupații, Andrieșescu a refuzat, iar Iorga ne-a invitat, pe Hortansa și pe mine, să mergem după masă cu el la Văleni. Pe la ora 2,00 sau 3,00 după masă am fost luați în mașina Președenției Consiliului de Miniștri, care a trecut apoi pe la casa lui Iorga - pe fosta șosea Bonaparte - să-l ia și pe el, și am pornit spre Văleni. Ca de obicei, Iorga ședea lângă șofer, citind și făcând diferite însemnări, mașina având în față și un fel de pupitru, iar noi doi stăteam pe locurile din spate. În curând ni s-a făcut inima cât un purice; șoseaua spre Ploiești nefiind încă asfaltată în întregime, iar șoferul gonind cu 90-100 km pe oră chiar prin sate, și ridicând nori de praf de nu se mai vedea nimic, putea în orice clipă să lovească vreo căruță. Din fericire nu s-a întâmplat nimic, am ajuns cu bine la Văleni - unde nu mai fusese exact de zece ani, când luasem parte ca studenți la cursurile Universității Populare de acolo; Hortansa a ținut o lecție fetelor de la "Școala de misionare" și spre seară, în aceeași "Formație", cu aceeași viteză și cu aceleași emoții, ne-am întors la București.

Tot în legătură cu noile localuri ale muzeului nostru, Iorga îi propusese lui Andrieșescu, încă din 1931, să se mute în Casa Crețulescu, unde se aflau încăperi suficiente la parterul dinspre Cișmigiu (corespunzând cu subsolurile dinspre Știrbei Vodă, dar mai toate camerele având vedere spre Cișmigiu); Andrieșescu a refuzat, cu drept cuvânt, deoarece își făcuse o casă, ce-i drept departe, în str. Doamna Chiajna, dincolo de Lemătre; "Klein, aber mein", spunea el adesea, când vorbea de casa lui.

Neducându-se însă acasă mai niciodată la prânz și stând acolo numai serile, nopțile și zilele de sărbătoare, distanța n-u-l supăra probabil prea mult. Mi-a propus, în schimb, să mă mut eu în Casa Crețulescu - ceea ce am făcut, după ce am investit zeci de mii de lei în reparații și zugrăveli, locuind aici până în toamna lui 1935. Dorins-a mutat și el într-o cameră la parterul clădirii. Dintr-un punct de vedere, această situație era destul de favorabilă, căci stăteam în plin centru și nici nu plăteam chirie. Avantajele au fost curând depășite de necazurile pe care mi le dădea problema întreținerii clădirii. Ministerul nu avea în buget fonduri prevăzute nici pentru încălzitul, nici pentru iluminatul muzeului și noi dădeam din colț în colț ca să găsim soluții fiindcă pentru caloriferul clădirii erau necesare lunar tone de combustibil. Foloseam sobe cu petrol, dar în muzeu era frig și, nu o dată, noaptea, am fost treziți de apa care inunda unele săli, deoarece parte din țevi, din cauza înghețului, se spărseseră. La toate intervențiile directorului nostru, diverșii funcționari din minister ridicau din umeri și nu lua nici o măsură.

Pentru vara anului 1933 fusese anunțat Congresul Internațional de Istorie de la Varșovia. Ne-am înscris și noi, plecând împreună cu Hortansa, înainte de data congresului și ducându-ne pentru câteva zile la Berlin, după ce ne-am oprit la Lwow și la Cracovia, iar apoi, înainte de a ajunge la Varșovia, am făcut un ocol pe la Poznan, Gdansk și Gdinya; am ajuns astfel la Varșovia în ajunul deschiderii congresului. Eu am ținut o comunicare despre scepștrele de piatră de la Sălcuța și Fedeleşeni (pe atunci credeam că reprezintă capete de

hipopotami), prezidând și una dintre ședințele secției de istorie veche. Din țară a mai veniseră N. Iorga, Ion Nistor, P.P. Panaitescu și alții din generația mai în vârstă, apoi C.S. Nicolăescu-Plopșor și D. Berciu (acesta susținut pe atunci din răspuțeri de Plopșor, ca olteni ce se aflau, deși mai târziu nu s-au mai înțeles). Plopșor m-a rugat să spun câteva cuvinte despre activitatea Institutului oltean de arheologie, creat de el, și despre comunicarea lui Berciu, care vorbea tocmai de rezultatele unor cercetări făcute de acest institut, ceea ce am făcut cu plăcere.

Într-una din zile, toți românii participanți la congres au fost invitați la masă de profesorul Sergescu de la Cluj - mare admirator și partizan politic al lui Iorga, căsătorit cu o scriitoare poloneză (doamna Kasterska, dacă memoria nu mă înșală). Ni s-a servit la masă și băutura națională, miedul. I-am spus doamnei Kasterska, cum aflatam despre această băutură din romanele lui Sienkiewicz și că-mi aduc aminte cu plăcere de Zagloba, mare băutor de mied, iar ea a rămas încântată și mi-a mai turnat o stacană.

La Lwow l-am cunoscut pe Tadeusz Sulimirski, pe atunci asistent al profesorului Leon Kozłowski, iar la Varșovia pe profesorul Władimirz Antoniewicz și bineînțeles, și pe profesorul Kozłowski. Ultimul era pe atunci prim ministru al Poloniei, după ce fusese un timp ministru al agriculturii; ziarele de opoziție făcuseră glume pe seama lui, spunând că vrea să aducă agricultura în starea în care fusese în epoca preistorică... Învațat de mare valoare, a murit la Berlin în timpul războiului, în urma unui bombardament al aviației; după ce fusese luat prizonier de ruși în 1939, se angajase în formațiile pregătite pentru a lupta împotriva germanilor, dar a căzut încă odată prizonier și în felul acesta ajunsese la Berlin.

Antoniewicz trăia încă acum câțeva vreme, depășind vârsta de 80 de ani. S-a refugiat în Anglia în timpul războiului, a jucat și un anumit rol politic, iar apoi a fost lector la Institutul de Arheologie al Universității din Londra, unde a funcționat până acum câțiva ani, când a fost pensionat, în locul lui fiind numit John Nandriș, fiul fostului profesor român Grigore Nandriș de la Universitatea din Cernăuți.

Încă din vara anului 1932, când am participat la congresul de la Londra, Andrieșescu îmi dăduse câteva extrase ale studiilor noastre ce urmau să apară în volumul III-IV din "Dacia" (volumul n-a apărut însă decât în 1934, la șapte ani după publicarea de către Magistrul Pârvan a primelor două volume și de la numirea lui Andrieșescu în postul de director al muzeului). Sperând că va putea publica și un studiu la care lucra atunci, Andrieșescu a amânat an de an apariția acestui volum; până la urmă, s-a hotărât totuși să publice volumul, ca primă parte a volumului III-IV. Din păcate, a doua parte n-a mai apărut niciodată, deși în cele din urmă textul contribuției sale ajunsese la tipografie și fusese chiar cules. Acest text constituia un răspuns polemic împotriva felului cum se prezenta articolul despre România și celelalte articole tratând despre diferitele așezări și descoperiri de la noi din țară în Realexikon der Vorgeschichte, editat de Max Ebert, fost profesor la Odesa și apoi, după 1918, la Königsberg (astăzi Kalinin). Supărarea lui Andrieșescu era cu totul îndreptățită, dar răspunsul lui, pe care l-am citit în șpalturi, nu mi s-a părut nici convingător, nici complet. Mai bine de jumătate din textul său era constituit din citate dintr-o sinteză a lui Schuchhardt, cu totul insuficiente pentru a putea da o imagine corespunzătoare a preistoriei României, ținând seama de tot ceea ce se știa la acea dată.

De fapt, când eram la Roma, am scris și eu un articol destul de "tare" împotriva articolului lui Wilke - Rumanien - din același Realexikon și l-am trimis la Paris lui Salomon Reinach, pentru a-l publica în "Revue archéologique". După câteva timp, l-am primit înapoi, cu o scrisoare foarte amabilă a lui Reinach, din care îmi amintesc perfect fraza: "Cher Monsieur, votre bel article est une polémique contre un article qui n'en vaut pas la peine". Adevăratul motiv pentru care Reinach nu mi-a publicat articolul l-am aflat mai târziu de la Radu Vulpe, care fusese în 1929 la Paris; G. Wilke era aproape singurul arheolog cu oarecare reputație care aprobase părerile cu totul greșite ale lui Reinach despre așa zisele anticități și tăblițe cu inscripții de la Glozel; era deci firesc să nu publice un articol care-l critica pe

Revenind la "răspunsul" lui Andrieșescu, amintesc că peste câțiva ani, când l-am oferit primul volum (V-VI, 1935/1936) al anuarului "Dacia", publicat de mine, mi-a reproșat că nu l-am ajutat să publice și partea a doua a volumului III-IV...

Prin 1935 a venit în țară profesorul Eugène Albertini - pe atunci titular la Universitatea de la Alger -, eu fiind delegat de Ministerul de Externe să-l însoțesc în Transilvania, pentru vizitarea cetăților dacice. La Deva eram așteptat de Daicovicu și ne-am dus împreună la Costești și prin împrejurimi, iar de acolo, prin Alba Iulia, la Cluj, unde Albertini și cu mine am fost găzduți în casa profesorului Emil Racoviță.

În aceeași vară, profesorul Constantin Dascălu, directorul Liceului de băieți din Roma - care în anii 1909 și 1910 participase, student fiind, la săpăturile lui Hubert Schmidt de la Cucuteni - a înștiințat Muzeul nostru că lângă oraș se descoperise un mormânt vechi conținând și câteva obiecte. Andrieșescu m-a delegat să fac o cercetare la locul descoperirii și profesorul Dascălu mi-a încredințat obiectele descoperite. M-am dus, firește, și la locul descoperirii, într-un sat din marginea Romanului - astăzi devenit un cartier mărginaș al orașului - constatând că mormântul fusese găsit în curtea unui locuitor, cu prilejul săpării unei pivnițe. Din informațiile obținute atunci, rezulta că în comună nu se mai gășise nici un alt mormânt, cel descoperit fiind probabil izolat, nefăcând parte dintr-o necropolă.

Inventarul mormântului - publicat de mine într-un număr din "Revista Istorică Română" din 1934 - data această descoperire în perioada migrației popoarelor, atribuirea ei certă fiind mai dificilă; diferitele piese, datând de la sfârșitul secolului IV sau începutul secolului V e.n., erau de caracter germanic. Dar, după cum se știe, la data aceea goții fuseseră împinși mai spre vest de către huni, așa încât femeia îngropată în acel mormânt putea foarte bine să fi fost o autohtonă.

Cu acest prilej am continuat deplasarea și în fostul județ Baia, făcând o serie de periegeze împreună cu vechiul nostru colaborator, învățătorul D. Drăgușanu și identificând mai multe așezări cucuteniene, din păcate toate aproape integral distruse de alunecările de teren și de lucrările agricole.

În schimb, aflând de o descoperire mai puțin comună, făcută pe teritoriul satului Boureni, de pe malul stâng al Siretului, am prelungit cercetarea până acolo și am avut norocul să gășesc, la învățătorul Grigoriu din sat, un vârf de lance de silex, lung de 13 cm, cu retușe frumoase pe ambele fețe, descoperit într-o grădină din marginea satului. Micile sonde pe care le-am putut face printre rândurile de legume n-au întâlnit însă vreun strat de cultură și nici n-au prilejuit descoperirea altor piese. Când am publicat vârf de lance, l-am încadrat în perioada solutreană a paleoliticului, deși - după unele păreri - ar putea fi vorba de o piesă neolitică. Oricum însă, deși este adevărat că în neoliticul din Polonia se întâlnesc piese relativ similare, în țara noastră nu s-a descoperit piese de acest fel în nici una dintre așezările culturilor din epoca neolitică și din perioada eneolitică.

În marginea satului Boureni am întreprins și un mic sondaj într-o așezare cucuteniană cu materiale datând din fazele A și B, pe care le-am publicat ulterior în volumul IX-X din "Dacia".

Cred, de astfel, că aici se impune o mică paranteză privind respectivele faze și denumirile lor, ținând seama de faptul că nu toți eventualii cititori ai acestor rânduri cunosc aceste probleme de arheologie. Cu prilejul săpăturilor întreprinse în așezarea eponimă de la Cucuteni, Hubert Schmidt precizase existența a două straturi suprapuse de cultură, numite de el faza A (cea mai veche) și faza B (cea mai nouă). Constatând însă că într-o așezare aflată chiar la poalele "Cetățuții", în punctul numit "Dâmbul Morii" s-au găsit materiale ceramice al căror loc, în succesiunea cronologică a fazelor culturii Cucuteni, sesizează între faza A și B, le-a încadrat în faza intermediară faza A-B, socotită o tranziție de la faza de început la aceea de sfârșit a acestei culturi.

Nu este locul să arăt aici pe larg în ce constau deosebirile dintre aceste trei faze

(împărțite fiecare, ulterior, de arheologii români, în mai multe etape). Precizez însă că elementul esențial pentru datarea unei așezări cucuteniene într-una sau alta dintre fazele amintite îl constituie în special ceramica cu decor pictat, bicrom și policrom, fiecare fază și etapă având caracteristici proprii, la acestea adăugându-se și tipul statuetelor antropomorfe de lut ars, diferit de la o fază la alta.

Așa cum am mai spus, Lambrino era un om energic, hotărât, desigur și ambițios, nu mi se pare a fi un defect, ambiția pusă în slujba unei idei și a unor realizări ce depășesc interesele personale. De altfel, după câte mi-au spus unii dintre foștii lui studenți, șinea cursuri foarte frumoase.

Își cumpărase un Ford cu capotă, cum circulau multe pe vremea aceea, îl pusese roți și cauciucuri solide, ca să reziste mai bine la drumurile dobrogene, și făcea cu el dese deplasări la Histria, fiind destul de des la șantier. E adevărat că a publicat prea puțin despre Histria, dar aceasta se datora curioasei lui ezitări de a da lucrările la tipar, despre care am mai vorbit. Oricum, după ce fusese numit profesor titular la Universitate, în 1932, începuse să se gândească - pe drept cuvânt, după părerea mea - că situația în care ajunsese arheologia română în ultimii 5-6 ani, din pricina reducerilor bugetare și a abuliei lui Andrieșescu, era tragică și amenința să devină dezastruoasă. Nu-l supăra atâtă faptul că banii de săpături erau tot mai puțini (vorbesc de cei dați de minister prin Comisia Monumentelor Istorice și distribuiți pe baza propunerii directorului Muzeului Național de Antichități), căci el obținea prin relațiile personale multe zeci de mii lei anual de la Banca Națională și din alte locuri. Dar faptul că Dacia nu mai apărea și că activitatea arheologică devenea din ce în ce mai sporadică, deci mai puțin temeinică, îl îngrijora și pe el și ca și pe noi. Socotea, desigur - deși nu ne-a spus-o niciodată - că el ar fi fost un conducător mai indicat al acestei activități decât Andrieșescu; și cred că, indiferent de unele aspecte ale temperamentului său, așa era. Conducerea activității arheologice depinzând însă de directorul muzeului nostru și de Comisia Monumentelor Istorice, evident că această cale era închisă, în ambele locuri aflându-se Andrieșescu. S-a hotărât atunci să meargă pe altă cale, plănuiind editarea unei reviste de istorie veche și străngerea noastră, a celor mai tineri, în jurul lui. Dornici să avem unde publica și totodată bucuroși că se încearcă o ieșire din amorțeala care cuprinsese arheologia, am răspuns îndată apelului lui Lambrino, atât Gr. Florescu, mai în vârstă decât noi, cât și Vasile Christescu, Radu Vulpe, Dorin Popescu și eu.

El concepea o revistă - în chip firesc, de altfel - nu numai drept o culegere de studii și de articole, ci ca un organism viu, din care să nu lipsească notele critice și mai ales recenziile - așa cum voise să facă și Vasile Pârvan din "Dacia", împiedicat însă de boală și apoi de moartea timpurie; la fel am încercat și eu reușind numai în parte, să fac din "Dacia", când am condus-o în anii 1935-1945, și cum mi-am dat silința să fac între 1957-1970 pentru noua el serie, fără să reușesc întotdeauna, din timiditatea unora dintre colaboratori sau din comoditatea altora.

La data de care vorbesc, în 1935, muzeul nostru nu organizase încă schimbul cu publicațiile străine și nu primea nici o revistă de afară; Universitatea abia de mai cumpăra, din când în când, câte o carte care ne interesa și pe noi, iar Biblioteca Academiei era departe de a putea satisface toate cerințele cercetării științifice arheologice.

În legătură cu revista proiectată, Lambrino a socotit că, pentru informarea noastră și pentru rubricile de note și recenzii, va fi nevoie de unele deplasări în străinătate, până ce - după apariția primelor numere - se va putea organiza un schimb sistematic de periodice. Reușind să obțină bani, ne-a dat fiecăruia câte o sumă și astfel, în 1933, înainte de congresul de la Varșovia, despre care am mai vorbit mai înainte, am lucrat în bibliotecile universitare de la Cracovia și de la Berlin, aducând un material bibliografic foarte bogat, folosit apoi pentru recenzii în primele două fascicule din revista ce avea să apară în 1934 și căreia Lambrino i-a dat numele "Istros".

Vaule Christescu și Dorin au plecat și ei la Berlin - unde ultimul a stat mai mult și nu în același timp cu noi, lucrând și pentru marea bibliografie a studiilor clasice conduse de profesorul Marouzeau de la Paris, al cărui colaborator principal era Lambrino.

Înainte de a se ajunge la faza tipăririi primului fascicol din "Istros", Lambrino ne-a cerut cuvântul că nu vom vorbi nimănui despre această revistă, deși n-am înțeles niciodată de ce această nevoie de mister izvora din teama de a nu i se pune bețe în roate sau numai din temperamentul lui bănuitor. Oricum, în cursul unei convorbiri cu Andrieșescu la muzeu, aceasta mi-a spus pe neașteptate: "Așadar, dumneata vei scoate o revistă cu domnul Lambrino și eu nu știu nimic despre aceasta?!" Am rămas "pal", cum se spune, și i-am răspuns că eu nu voi scoate revista, ci Lambrino, care ne-a cerut și nouă colaborarea, ceea ce era adevărat.

Lambrino prevenindu-ne că, dacă se află ceva înainte de apariția primului număr, el va renunța să scoată revista, m-am găsit într-o situație destul de neplăcută. Era firesc să-i relatez discuția cu Andrieșescu, dar în același timp mă temeam că va face așa cum ne amenințase și va renunța la revistă. Totuși, când l-am văzut prima oară, i-am povestit discuția cu Andrieșescu, iar el a sărit "ca ars", tunând și fulgerând împotriva "indiscreției" făcute și afirmând că renunța la tot. Mai apoi am aflat cum ajunsese "secretul" la urechile lui Andrieșescu. Vulpe, prieten bun cu Busuioceanu, nu se putuse abține să nu-i vorbească acestuia despre planul nostru, iar Busuioceanu, cu prilejul unei vizite de Sfântul Ion la Andrieșescu acasă, după câteva pătărele și socotind că asemenea "secrete" sunt absurde (și avea dreptate...), i-a strecurat știrea lui Andrieșescu.

Până la urmă, Lambrino s-a liniștit și în 1934 au apărut primele două fascicule din "Istros". Trebuie să recunosc că el și-a dat multă osteneală, revizuiind textele noastre franceze și traducând chiar el unele dintre recenzii, pentru a asigura o înțelegere cât mai bună revistei. Îndată după apariția primului fascicol, a făcut o amplă expediție în străinătate, solicitând schimbul cu diversele periodice, iar în curând au început să-i sosească numeroase reviste străine de specialitate. Din păcate, din lipsa unui local adecvat, trebuia să le țină pe toate în biroul lui de la Universitate, așa încât nu le-am putut folosi, iar destul de curând toată "organizația" avea să se destrame.

În aprilie 1934, Asociația foștilor membri ai Școlii Române de la Roma a organizat o excursie în Dobrogea, la care au participat Al. Marcu, Al. Busuioceanu, Gr. Florescu, Mac Constantinescu și cu mine.

Coborând din tren la Cernavodă, am mers de acolo la cetatea Capidava, unde săpăturile erau conduse de Gr. Florescu. Apoi, luând un taxi la Constanța, ne-am dus la Adamclisi și la Histria, iar de aici la Lunca, sat în care Paul Nicorescu își avea casa părintească. El ne-a condus la Dolojman, lângă Jurilovca, pe malul lacului Razelm, vizitând aici ruinele cetății bizantine, unde începuse el săpăturile. În spatele cetății, stânca de piatră cobora vertical, ca un perete, înalt poate de mai bine de o sută de metri, iar jos sclipeau apele lacului, de un albastru închis.

A fost o minunată excursie colegială, în timpul căreia printre altele, Mac Constantinescu își desfășura talentele de imitare a turcilor care vorbeau prost românește și ne distra tot timpul pentru a mai uita de prafulingrozitor al șoselelor și de gropile ce amenințau la fiecare pas să rupă arcurile mașinii.

La câteva zile după întoarcerea la București s-a născut fiica noastră Carmen-Laura; venirea ei pe lume a însemnat, ca pentru orice părinți, un prilej de nespusă mulțumire sufletească și de bucurie.

În legătură cu localul muzeului din Casa Crețulescu, cred că merită să fie amintit și un episod nostim.

În afară de clădirea principală, mult retrasă, în față se află, chiar la poartă, și o casă modestă, cu vreo trei camere (poate fosta locuință a portarului), în care Andrieșescu, făcând Indiscutabil o faptă bună, îl instalase pe Dionisie Pecurariu, desenatorul muzeului nostru.

Într-o bună zi din 1933 sau 1934, primarul Dobrescu, luând hotărârea să lărgescă strada Știrbei Vodă pe o anumită porțiune, ne-am pomenit cu o echipă numeroasă de lucrători cu târnăcoape și lopeți, care, suindu-se pe acoperișul acestei clădiri de la poartă (ieșită puțin din alinierea trotuarului), au început să-l demonteze. Înștiințat telefonic, Andrieșescu a venit grabnic și, amenințându-i vehement cu bastonul pe cel de pe acoperiș, a izbutit să-i dea jos. Se strânsese multă lume și râdea de scena aceea puțin comică; un impunător profesor, strigând cu putere și agitând bastonul spre cei de pe acoperiș, chiar dacă inițiativa primarului era justificată, el ar fi trebuit să rezolve mal înalte problema locuinței familiei ce ocupa clădirea supusă dărâmării.

Primăria n-a renunțat însă la planul său și dărâmarea s-a făcut în zilele următoare, iar familia Pecurariu s-a mutat într-o altă mică anexă de lângă clădirea principală.

Prin 1934, cred, a fost anunțat un congres de arheologie și numismatică, la Craiova, organizat de Societatea Numismatică Română. Cum însă nu mi-au fost pe plac niciodată reuniunile "științifice" la care predomină diletanții, i-am scris lui Ploșor, expunându-mi punctul meu de vedere și anunțându-l că nu voi participa. Peste câteva zile, discutând despre unii colegi cu Hortansa și spunându-i că am toată încrederea în Ploșor - un coleg de ispravă -, drept răspuns a scos din sertarul biroului o telegramă și mi-a dat-o spunând: "Așa? Atunci citește asta!"

Textul telegramei, pe care-l reproduc din memorie, dar cred că nu greșesc deloc, suna astfel: "Dacă invitația noastră o socotești inoportună, atunci scrisoarea d-tale este impertinentă. Adio și un praz verde. Ploșor".

Am rămas destul de descumpănit, dar, în curând, raporturile noastre prietenești s-au restabilit și am rămas buni prieteni până la moartea lui în 1968, o singură dată o mică furtună tulburând colaborarea noastră.

Tot cam în această perioadă, a venit la noi în țară și arheologul german Gerhardt Bersu. Vizitând și cetatea dacică de la Costești, a afirmat că aliniamentele de tambururi de coloane, descoperite acolo, nu aparțin unor sanctuare, cum se susținea de către arheologii români, fiind simple baze de hambare. Imediat Nestor s-a grăbit să adopte această părere și (cea ce era mai ciudat) Daicoviciu s-a declarat și el de acord cu ea. N-am înțeles însă niciodată cum se putea susține că hambarele cu provizii ale unei cetăți puteau fi instalate în afara zidurilor și a valurilor de apărare, la discreția dușmanilor. Mulți ani, Daicoviciu și-a păstrat această părere; în discuțiile noastre din 1934, când am stat cu el zece zile la Costești și la celelalte cetăți din Munții Orăștiei, a încercat să mă convingă că nu puteau exista atât de multe sanctuare; eu am rămas însă la interpretarea inițială dată acestor aliniamente. În schimb, în 1950, când m-a invitat la o excursie organizată de el, împreună cu mulți profesori de la Cluj și de la București -, după descoperirea marelui sanctuar cu coloane de andezit de la Sarmizegetusa - Grădiștea Muncelului, revenise la interpretarea veche și frească a lui D.M. Theodorescu și a lui Vasile Pârvan, vorbindu-ne celor prezenți despre sanctuare.

Imprudent, l-am întrebat dacă nu mai crede în hambare, iar el m-a apostrofat în stilul lui specific, eu fiind gata - gata să părăsesc excursia.

Seara, profesorul Andrei Oțetea m-a consolă, spunându-mi: "Lasă, nu fi supărat, nu știi că așa-i Daicoviciu?"

În 1933 sau 1934 se descoperise la Oinac, lângă Giurgiu, un depozit de bronzuri și Andrieșescu dorea în chip firesc să-l obțină pentru muzeul nostru, conform legii. Mal aflase însă despre această descoperire și Dinu V. Rosetti; se pare că se și grăbise să plece într-acolo, în speranța să-l ia pentru Muzeul Municipal. Nu știu cine l-a informat pe Andrieșescu, dar imediat el a expediat prefecturii de Vlașca o telegramă oficială, în care cerea "arestarea unui anume Dinu Rosetti dacă se prezintă pentru ridicarea depozitului de bronzuri de la Oinac". Până la urmă, lucrurile s-au liniștit, Andrieșescu a obținut depozitul, l-a ținut mulți ani la el, dar nu l-a publicat. Abia acum vreo 25 de ani a fost publicat, la îndemnul meu, de eleva mea Silvia Marinescu - Bilcu, pe atunci proaspătă cercetătoare la Institutul de Arheologie.

În vacanța de primăvară a anului 1935, obținând prin Direcția Presei un bilet circular pe căile ferate bulgare, am făcut o excursie împreună cu Hortansa, cu sora mea Marloara și cu dr. C. Zoppa. În timpul celor aproape două săptămâni cât a durat excursia, am putut vizita Sofia, Plovdiv, Burgas, Mesambria, Șumen, Pilsca, Madara și Tîrnovo, precum și o veche mănăstire, Stanimaka, la câțiva zeci de kilometri sud de Plovdiv. Cu excepția Sofiei și a Varnei - și într-o oarecare măsură a Burgasului - hotelurile erau atunci adevărate banuri (mai ales cel de la Tîrnovo); în schimb, taxiurile erau ieftine și numai datorită acestui fapt am putut vizita Mesambria, Pilsca și Madara, fără să ne coste prea mult.

Mesambria era atunci un blet sat cu căsuțele împrăștiate printre ruinele nenumăratelor biserici bizantine. N-am găsit nimic să mâncăm, iar primarul, un tânăr doctor în drept de la Paris, se jeluia că a fost trimis să putrezească într-un asemenea sat (încă de atunci toți tinerii universitari din Bulgaria erau obligați să facă un stagiu de cel puțin trei ani la sate).

Când am revăzut unele orașe din Bulgaria, în 1962, și în special în 1966 - în timpul unui circuit de studii la muzee - am fost impresionați și eu și Hortansa de schimbările uluitoare constatate peste tot. Parcă nici nu mai erau aceleași orașe. Bulgaria devenise țară civilizată. Poate despre aceste lucruri voi scrie mai multe mai târziu, dacă voi ajunge cu aceste "amintiri" până în deceniul al șaptelea al acestui secol.